

KAZAK DESTANLARININ DİNİ MUHTEVASI

Gülgül KANSEİTOVA
Eleonora KANSEİTOVA

Öz: Folklor malzemelerini derleme, araştırma, yayınlama işleri XVIII-XIX. yüzyılda Kazakistan'ın Rus Çarlık idaresi altına girmesinden sonra başladı. Kazak folklorunun örneklerini derleme ve araştırmada Rus bilim adamları, seyyah, tarihçi, doğu bilimci, arkeolog, yazar ve gazetecilerin katkılarının büyük önemi olmuştur.

Rus araştırmacılarının bu tür araştırmaları desteklemesinin nedeni, Rus Çarlığı kendi idaresi altındaki halkın tarihi sürecini, geçmişini, doğal zenginliklerini, toplumun gelişimini öğrenmektir. XVIII. yüzyılda Kazakistan üzerinde başlıca P. İ. Rıçkov, P. S. Pallas, İ. F. Falk, H. Bardanes, İ. G. Andreyev ile XIX. yüzyılın ilk yarısından itibaren F. Nazarov, G. Spasskiy, A. İ. Levşin tarafından çalışmaların sürdürüldüğü bilinmektedir. XIX. yüzyılın ikinci yarısında Kazak tarihi, medeniyeti ve folklorunu araştırma, derleme ve yayınlama çalışmalarında önemli adımlar atılmıştır. Bu dönem Kazak folklor araştırmalarının başlangıç dönemi olarak kabul edilebilir. Bu dönemde Ş. Valihanov, V. V. Radlov, G. N. Potanin Kazak sözlü edebiyatı üzerine önemli araştırmalar yayınlamışlardır.

Kazakistan'ın bağımsızlığını kazanmasından sonra Kazakistan hükümeti toplumun folklor mirasını halkın yararına kullanmak için hazırlanan "Medeni Mura (Miras)" projesini finanse ederek, manevi mirasın çeşitli alanlarını ayırt etmeden bir bütün olarak desteklemektedir. Cumhurbaşkanı Nursultan Nazarbayev "Tarihini tanıyıp öğrenmek, atababalarının yaptıklarından gurur duymak, totaliter rejimin zararlarından kurtulmak böylece tarihi şuuru zamana göre düzeltmek, milli bütünleşmeyi hızlandırmak ve tarihteki yerini bilmek, milli değerini haysiyetini aşağılayan iftiralardan arınmak, işte bunlar milli bütünlüğümüzün kefil olacak bugünümüzün en güçlü

Bu Makaleye Atıf İçin / To Cite This Article

Kanseitova G. - Kanseitova E. (2019). Kazak destanlarının dini muhtevası - religious content of the kazakh epics. USBAD Uluslararası Sosyal Bilimler Akademi Dergisi - International Journal Of Social Sciences Academy, 1(2), 30-39.

temelleridir” ifadeleriyle “Medeni Miras” programını halkına sunmaktadır. Bu program sayesinde bugüne kadar yasaklanmış, araştırılmamış konular yeni bir anlayış ve görüşle tekrar ele alınarak folklorun her türüyle ilgili kitaplar basılmaktadır. Bu çalışmada programın amaç ve çerçevesine uygun olarak, ‘Abuşahma’, “Haza Kitap Muhammed – Hanafiya”, “Kiik” destanı örneği üzerinden, Kazak halk edebiyatının önemli bir unsuru olan destanların dini muhtevaları üzerinde inceleme ve değerlendirmeler yapılmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Kazakistan, Kazak halk edebiyatı, İslam, Dini destan,

RELIGIOUS CONTENT OF THE KAZAKH EPİCS

Abstract: The procedure of collecting, researching, publishing of folklore materials has been started in XVIII-XIX. century after the time when Kazakhstan came under the Russian tsarist administration influence. The contributions of Russian scientists, travelers, historians, eastern scientists, archaeologists, writers and journalists were of great importance in compiling and researching examples of Kazakh folklore.

The reason why Russian researchers support such research is to learn about the historical process, history, natural wealth and development of society which is under the Russian tsarism. It is known that the research works about Kazakhstan were done by P. İ. Rishkov, P. S. Pallas, I. F. Falk, H. Bardanes, I. G. Andreyev in XVIII. century and continued by F. Nazarov, G. Spasskiy, A. İ Levşin. in the first half of XIX century. Important steps were taken in the research, compilation and publication of Kazakh history, civilization and folklore in the second half of the XIX. century. This period can be considered as the beginning period of Kazakh folklore studies. During this period, Ş. Valihanov, V. V. Radlov, G. N. Potanin published important research on Kazakh oral literature.

After the independence of Kazakhstan, the Kazakhstan government financed the “Medeni Mura (Miras)” project, which was prepared to use the folklore heritage of the society for the benefit of the public, and supported the various areas of spiritual heritage as a whole without distinguishing them. President Nursultan Nazarbayev said: ‘To know and learn your history, to be proud of the actions of your ancestors, to get rid of the damages of the totalitarian regime, to correct its historical consciousness according to time, to accelerate national integration and to know its place in history, to be free of slanderous national values, these will be the guarantor of our national integrity “Medeni Mura” program. The books published on all kinds of folklore have been reprinted with a new understanding and view of the banned and unresolved issues because of this program. In this study, in accordance with the aim and framework of the program, an important element of Kazakh folk literature ‘Abuşahma’, ‘Haza Kitap Muhammad - Hanafiya ’and“ Kiik ” epics are examined and evaluated on the religious contents.

Keywords: Kazakhstan, Kazakh folk literature, Islam, Religious epic.

Giriş

Destanlar, doğrudan doğruya gerçek tarihi belgeler olmamakla birlikte, bu türlerin tarihteki olaylarla bağlantılı tarafları vardır. Destan metinlerinde, yaşanan gerçek hayatı tespit etmek mümkündür. Destanlar millidir; milletin ortak değerlerini ve kabullerini dile getirirler. Destanlar, atalarımızdan bize kalan değerli edebî miraslardır, milletlerin geçmişlerini, geçmişten bugüne uzayıp gelen geleneklerini, hatıralarını bizlere söylerler.

Kazak destanlarının sözlü edebiyat içinde ayrı bir bölüm olarak incelenmesi 1917 yılından önce başlamıştır. XIX. yüzyılın ortalarından itibaren Kazak folkloru üzerine çalışmalar yoğunlaşmış ve çok sayıda bilim insanı Kazak destanlarını derleyerek yayımlamaya başlamıştır. Bu bilim insanların başında Ş.Ş. Velihanov, V. Radloff, G. N. Potanin, İ. N. Berezin, A. Divayev, T. Belyayev, İ. Melioranski, G. Sablukov, N. N. İlminski gelmektedir.¹

Dini destanlar ise Sovyetler Birliği zamanında yasaklanıp yayımlanamayan, araştırılmayan destanlardır. Dini destanlar Kazak halkı arasında en çok XIX. asırda yayılmıştır.

Kazak bozkırlarında İslam dininin geniş olarak yayılmasında dini destanların büyük bir etkisi vardı. Çünkü İslam'ı güçlendirme mücadelesi son yüzyıllarda iki farklı şekilde uygulandı: ilk yöntem din adamları tarafından (camiler, medreseler, vb.) İslam'ın yayılmasını sağlamak, ikincisi ise samimi bozkır şairlerinin kalbi duygularıyla İslam'ı anlatan şarkı sözleriyle idi.²

Ekim Devrimi'nden önce yayınlanmış veya ağızdan ağıza yayılmış olan dini destanların temel rolü, Rus İmparatorluğuna bağımlı olan göçebe Kazak Müslümanlarına İslam dinini anlatmalarından ve maneviyatlarını yükseltmeyi gündeme getirmelerinden dolayı, okullarda, medreselerde ve genel olarak halkın toplandığı yerlerde bir eğitim kuralı ve yöntemi haline gelmiş olmasıdır. XIX. yüzyılın son çeyreğinde, İslami gelenekler Kazakistan'da daha çok yayıldı. Bunun en önemli nedeni ise, Hıristiyan misyonerlerin Kazakları İslam dininden döndürerek vaftiz etmeye çalıştıkları gerçeğiydi. Rus misyonerlerinin asıl amacı, Kazak halkını dinlerinden, dillerinden, geleneklerinden ayırmaktı. Aynı zamanda, Rus devleti kendi bütçesinden önemli miktarlarda para tahsis ederek, Hristiyanlığı yücelten kitapları Kazak Diline çevirip Çağatay alfabesiyle yayınlamıştır.

Seçilmiş oryantalistler, Türk halklarının içinden çıkıp ta Hristiyanlığı kabul eden bazı Kazaklardan önde gelenler, bozkırlarında misyoner politikaları izleyen ve uygulayan uzmanları yetiştirmek için seferber edilmiştir. Ancak, Rusya İmparatorluğu bu hedeflerine ulaşamamıştır. Bunun birkaç nedeni vardır. Birincisi, göçebe bir yaşam tarzı sürdüren Kazakların, hayvancılık nedeniyle tek bir yerleşim yerinde yaşamamalarından ve mevsim koşullarına göre sürekli göç etmelerinden dolayı, misyonerlerin onları bir yere toplamaya ve Hristiyanlığı anlatmaya imkânı yoktu. İkincisi, Tatar aydınları, özellikle din adamları, kardeş Kazak halkının vaftiz edilmesine karşı çıktı ve onlara karşı mücadele etti. Üçüncüsü, XIX. Yüzyılın son çeyreğinde Ş. Şayihismoğlu, T. Seydalin, Ş. Zhanturin, M. Babazhanov, B. Dauilbayev, Şahmardanoğlu, M. Z. Kopeev, A. Sabalov, M. Tynyshykyuly, Ş. Kudayberdiuly gibi Kazak aydınları sosyal etkinliklerde aktif olarak yer aldılar. Bu Kazak aydınları Tatar aydınlarıyla işbirliği yaparak dini eserleri Kazak diline çevirdiler ve birçok efsane, hikâye ve kıssayı jir (şarkı) halinde yazdılar. Böylece, ağızdan ağıza yayılan bu dini kıssalar ve destanlar, Sary-Arka vadisinin rüzgârı gibi eserek bütün Kazak toprağına yayılmaya ve Kazak halkının kalbinin ışığı olmaya başladı. Kazaklar İslam'ın kutsal ve hakiki olduğunu bu edebi eserlerden öğrendiler.³

¹ M. O. Auezov Edebiyat ve Sanat Enstitüsü (1990), Dastandar, Jazuşı Yayınları, Almatı

² S. Muqanov. *Halık Murası. Almaty. Qazaqstan .1974.285s.*

³ Babalar Sözü: Dini Dastandar. 100 Ciltli.10 Cilt. Astana.

Bu dönemde Kazakistan'da İslami edebiyat en üst seviyeye çıkarıldı, Tatar ve Orta Asya din adamları da İslami edebiyatın etkilerini güçlendirmeye katkı sundu. Özellikle şiirler ve destanlarda İslami konuları anlatmaya çalıştılar. Onlar, doğudaki Müslüman ülkelerde yayınlayan dini edebiyat eserlerini Kazak halkı arasında yaymak ve Kazan şehrinde yayınlayan kitapları acil şekilde buralara yetiştirmek için çok çaba sarf ettiler. Bu yayınlar yerel halk için büyük bir manevi beslenme kaynağı haline geldi.

Rus misyonerlerin hileli politikaları sonuçsuz bırakılmış ve bu yolda harcadığı paraları boşa gitmişti. Ancak XX. yüzyılda Rus çarlığının mirasçıları olan komünistler, kutsal dini eserleri yaktılar ve camileri yıktılar. Halkın dindar olanları ellerinde kalan kutsal kitapları zor koşullarda, kendilerini de tehlikeye atarak toprağa gömüp saklamaya çalıştılar. Bu nesil, gelecek nesillere, birçok bakımdan yaşamları boyunca kendilerine eşlik eden kutsal kitapları gömme görevini verdi. Bugüne kadar saklanarak gelen dini eserlerimizin tarihi bu şekildedir. Bu nedenle, edebi kaynaklar ve el yazmaları, Kur'an, eski kitaplar ve edebi eserler ülkemizdeki müzelerde ve arşivlerde çok az sayıda da olsa korunmuş halde bulunmaktadır.⁴

Kazakistan'da edebi mirasları derleyip, toplayan ve koruma altına alan, sistematik ve metinsel araştırmalar yürüten ve bunları akademik düzeyde yayınlama işlerini yapan; "Mukhtar Auezov Edebiyat ve Sanat Enstitüsü" ile "El Yazmaları Vakfı"dır. Burada toplanan eserler iki gruba ayrılabilir.

Bunlardan ilki, el yazmaları, Kur'an'ın çeşitli boyutla yazılması, İslami ilkeler ve tarih, Şeriat ilkelerini içeren kitaplar ve bunların din bilgileri tarafından yazılan el yazmaları, Kazakça tercümeleri ve Çağatay dilinde yazılmış olan Ahmet Yesevi ve S. Burgani'nin eserleridir. El Yazmaları Vakfı, bu tür eserlerle oluşturulmuş bir literatüre sahiptir. Bu değerler yukarıda anlatılan engellemelerden dolayı, ancak 1970'li yıllarından itibaren proje mali fonunun bir parçası haline geldi.

İkinci grubun mirasları olarak ise; yukarıdaki kitaplarda yer alan dini kıssaları, destanları, efsaneler ve hikâyeleri, şeriat ilkelerini anlatan şarkılar ve jırları gösterebiliriz.

XIX. ve XX. yüzyıllara kadar halk mirasının toplanması, sistematikleştirilmesi, araştırılması ve yayınlanması az da olsa ele alınmış olmasına rağmen; Rus İmparatorluğu ve Sovyet Devletinin zalim politikaları onların tam anlamıyla yayınlamasına, yazılmasına izin vermedi. Öte yandan özellikle dini nitelikteki hikâyeler, şiirler, destanlar ve efsaneler politik ideolojiye göre seçilerek yazıldı.⁵

Kazakistan bağımsızlığına kavuşup Cumhuriyet ilan edildikten sonra halkın manevi değerlerinin üzerinde durulduğu bilinmektedir. Bununla birlikte, atadan kalan asil değerlerimizi yanında saklamış ve bunları genç nesillere anlatacak bilge, yaşlı dedelerimizin azalmasıyla, özellikle dini folkloru toplamak zorlaşmıştı. Ancak bugün elimizde bulunan edebi değerlerimizi sansürsüz, tam, değişmemiş yani özgün şekliyle yayınlamak ve araştırmak için

⁴ Qazaq Folklorının Tarihiliği. Almaty: Galım.1993.215s.

⁵ A. Qraubaev. Gasırlar Murası.Almaty.Mektep.

tüm koşullar sağlanmış bulunmaktadır. Nihayetinde 2004-2013 yılında "Kültürel Miras" adlı devlet programı altında hazırlanan 21 ciltlik "Babalar Sözi" dizisinde, 65 dini öykü de dâhil olmak üzere Doğu öykülerini jırlayan (şarkı gibi söylenen) 120'den fazla eser yayınlandı.⁶

Doğu öykülerine dayanan eserlerin büyük bir kısmı dini öykülerden oluşuyor. Genel olarak dini içerikli öykülerin eser yapısının temeli; Müslümanlara ait olan İslam dinini tanıtmak ve İslamiyet'in dünya halkları arasındaki değerini yükseltmektir. Dini eserlerde, Hz. Muhammed (s.a.v.) ve onun soyundan gelenler, Hz. Muhammed'i yakın arkadaşları olan Hz. Ebu Bekir, Hz. Ömer, Hz. Osman, Hz. Ali ve diğer sahabelerin zor ve sorumluluk isteyen görevleri yerine getirme yolundaki çabaları, Hz. Peygamberin başından geçen olaylar, insanlara yaptığı iyilikler, sunduğu öğretiler ve vermiş olduğu nasihatler anlatılmaktadır. Dini öykülerin ana fikrini; dayanışma, ahlak, dürüstlük, yardımlaşma, adalet, şefkat, merhamet ve nezaket gibi ilkeler oluşturmaktadır. Dini destanların kahramanları, din adına yapılan savaşlarda canını feda edercesine korkmadan savaşmak, sabırlı ve dayanıklı olmak ve hedefin peşinde koşmak ve namusunu korumak gibi özellikler ile karakterize edilir.

Biz hazırlamış olduğumuz bu çalışmada örnek olarak aldığımız **"Abuşahma", "Haza Kitap Muhammed – Hanafiya", "Kiik"** destanlarının dini içeriğini anlatmaya çalışacağız.

1. "Abuşahma" Dini Destanı. Dini destanların büyük bir kısmı, bazı İslami emir ve yasakları, helal, haram gibi kuralları ve bu unsurları ihlal edenlerin cezalandırılmasını konu almaktadır. Bu tür eserlerin en güzel örneklerinden biri "Abuşahma" destanıdır. Destanın ana karakteri/kahramanı, II. Halife Hz. Ömer'in oğlu olan Abu şahma (Abdullah)'dır. Abuşahma Kuran'ı güzel okuması ve sesinin Peygamberimizin sesine benzemesiyle tanınır. Günlerden bir gün, sahabeler Peygamber'in sesini özlemiş olmalarından ve Abûşahma'nın sesinin de Hz. Muhammed'in sesine benziyor olmasından dolayı ondan Kur'an-ı Kerîm'den ayetleri okumasını istediler. Bunun üzerine Abuşahma'nın babası ona, camide gün boyu Kur'an okumasına izin verir. Camiden geri dönerken, hayatında hiç şarap içmeyen Abûşahma şeytana uyup şarap içer ve sarhoş olur. Destanda anlatıldığı şekliyle bir eve girer ve evin içinde güzel bir kızla zina eder. Kız hamile kalır ve bir süre sonra bebeğini alıp halife Hz. Ömer'e gelir. Halife Hz. Ömer kızın yemin etmesi üzerine ona inanır ve oğluna çok katı da olsa şeriat yasalarına uygun bir ceza olarak "yüz kere sopayla vurma" cezası verir.⁷

Bu destan bir bütün olarak Kuran'ın prensiplerine ve emirlerine dayanmaktadır. Örneğin, zina yapanların cezasının yüz kere sopayla vurulmak olduğu hükmü Kuran'ı Kerimde el-Nur' süresinin ikinci ayetinde yer almaktadır. Nisa suresinin 2. ayetinin meali şöyledir: "Zina eden kadın ile zina eden erkeğin her birine yüz sopa vurun; eğer Allah'a ve ahiret gününe iman ediyorsanız, Allah'ın cezası hususunda o ikisine karşı bir acıma duygusu, artık size mani olmasın! Müminlerden bir topluluk da o ikisinin cezasına tanık olsun!"

Burada vurgulanan, İslam'da cezalandırmanın amaç olmadığı cezanın nihai amacının Müslümanları günahlardan uzak tutmak olduğudur. Şarap içme konusundaki yasaklar Kuran'ın

⁶ Seyit Kaskabayev ve Bakıtjan Azerbayev (2004), "Babalar sözi" hikayalık dastandar, Foliant yayınevi, Almatı.

⁷ B.Azibaev. Dini Dastandar//Qazaq Adebieti. N-30.

çeşitli sure ve ayetlerinde de vardır: Örneğin, Nisa Suresi'nin 43. ayetinde ve Maide suresinin 90 ve 91 ayetlerinde şarap yasaklanmıştır.⁸

Destanın ana teması ve fikri, İslami ilkeleri ihlal edenlere günahlardan uzak durmak, zinadan uzak durması gerektiğini anlatmak, eğer kişi günah işlerse, bunun karşılığında bir cezanın varlığını bildirmektir. Halife'nin oğlu olmasına rağmen, hiçbir af yoktur. Bu nedenle destan bir bütün olarak Kur'an prensiplerine ve emirlerine dayanırken, konu halife Hz. Ömer'in ailesinde yaşandığı varsayılan şaşırtıcı bir olaydan hareketle anlatılmaktadır.

Bu olayın, yani ortaçağ Müslüman dünyasında yaşam tarzının bu destanda nasıl yazıldığına bir bakalım.

Ana karakter Abûşahma aslında Müslüman ve masum bir gençtir. Onu doğru yoldan saptırıp günaha sevk eden sebep hayatında ilk kez şarap içmesi ve sarhoş olması nedeniyle zina etmesidir. İnsanlar babasının halife olması sebebiyle oğluna verilecek cezayı kaldıracığını veya hafifleteceğini düşündüler. Ancak Hz. Ömer, vereceği kararın birçok Müslüman'ın inancını güçlendirecek veya zayıflatacak etkisi olacağını farkındaydı.

Ayrıca Hz. Ömer oğlunu seven şefkatli bir babadır. Bu şefkatli babanın yanında Allah'a karşı itaati güçlü olan bir baba da vardır. Ancak, oğlunun yaptığı hata sadece bir yaramazlık değil aynı zamanda büyük günah olduğu için, Hz. Ömer'in Müslümanlık inancı ağır basar ve oğluna en ağır cezayı verir. Ve bu cezanın yerine getirilmesinde de soğukkanlılığını korur. Halife bunun gibi ağır cezaları uygulayacak, güçlü kuvvetli bir adam olan Abıl'ı çağırır. Abıl Halifeyi, eğer Abûşahma'nı Allah'ın kendisine verdiği tüm gücüyle dövecekse, dayanamayıp sopanın acısından ölebileceği konusunda uyarır. Halife Ömer 'Acıma döv!' diye emreder. Abıl'in muazzam fiziksel gücü, Abûşahma'nın çok acı çekişi ve bu cezanın uygulama anı destanda tam ve etkileyici olarak anlatılır. Ona ilk on sopayı vurduğunda vücudu sopanın etkisiyle dilim dilim olur. Abûşahma babasına, affedilmesi için yalvarır. Etrafındakiler halifeden, çocuğun vurma cezasının geri kalanını kendilerine paylaştırılmasını isterler. Ancak Ömer, Abûşahma'nın Allah Teâlâ'nın huzurunda cevap vereceğini ve onun mutlaka cezalandırılması gerektiğini söyler. Abıl Abûşahma'na tekrar on kere daha vurur. Bu acıya dayanamayan Abûşahma babasına şöyle diyerek yalvarır:

Baba acıttı canımı dayak
Oğluna acısan olmaz mı?
Kuzun değil miydim ben senin?
Baba sert dövdürmesen olmaz mı?

Babası ise "Ben sana acıyamam. Hak ettiğin cezayı alırsan, kendini günahlardan arındırırsın." der. Babasının acımayacağını anlayan oğlu, babasından bir ara verilmesini ister. Ancak, Ömer onun bu isteğini de kabul etmez. Kendisine 50 defa sopa vurulduktan sonra durumu bayağı kötüleşen Abûşahma annesinin çağırılmasını ister ve şöyle der:

Baba benim bir arzum var

⁸ Kur'an-ı Kerim Türkçe Meali

Anamı çağır gelsin
 Son kez koklayayım kokusunu
 Garip anamda kalmasın hasret içinde

Ama babası oğlunun bu isteğini reddeder. Sonra on sopa daha vurulduktan sonra oğlu babasından ona sarılmasını ve onu öpmesini ister, ama isteği yine yerine getirilmez. On defa daha sopa vurulduktan sonra Abûşahma etrafındakilerle vedalaşır. O anda birileri bu durumu Abûşahma'nın annesine yetiştirir. Gözyaşlarını akıtarak, koşarak gelen annesi oğlunu baygın halde iken görür. Çok halsiz kalan Abûşahma'nın arkasından son on kere sopayla vururlar.⁹

Adil bir hâkim olan da, cezalandıran da halifenin kendisidir. Halifenin bu güçlü karakteri, hem mükemmel hem de her yönden farklı görünüyor. O, Peygamberimiz Hz. Muhammed'in (s.a.v) dört halifesinin arasındaki "en adaletlisidir". İslam Tarih kitaplarında ve Halifeliğinin kuruluşu hakkındaki eserlerde onun adaletli bir devlet yöneticisi ve yetenekli bir komutan olduğu, cesurluğu, kahramanlığı, mütevazılığı, hem şefkatli, hem de sert karakterli olduğu anlatılır.

Bu destan, Hz. Ömer'i sonraki Müslümanlara örnek olarak gösterir. Onun İslam dini için kendi canını bile feda ettiğini, herkese eşit olarak adaletli olduğunu, Şeriat yasalarını şüphesiz yerine getirdiğini ve kendi oğlunu bile ayırt etmeden cezalandırdığını, aynı zamanda çocuklarını çok sevdiğini, onlara karşı çok şefkatli bir baba olduğunu gözler önüne sermektedir. Hatta oğlu Abûşahman'ın ölümünden sonra ağır hastalanıp yatakta yattığını, ama İslam dinine sımsıkı sarılarak bu dininin bütün emirlerini yerine getirmeye çalıştığını biliyoruz.

Destanın tarihi süreçteki tahliline gelince, halife Hz. Ömer'in oğlunun adı Abuşahma değil, Abdullah'dır. Destan'ın ana teması, insanları doğru dine davet eden İslami fikirlerin yayılmasıdır.¹⁰

2. "Haza Kitap Muhammed – Hanafiya" Dini Destanı. İslam kahramanlarını anlatan dini destanların biri de "Haza Kitap Muhammed – Hanafiya" destanıdır.¹¹

Destan'ın ana karakterlerinden biri Hazreti Ali dir. Destanda Hz. Ali'nin Rum ülkesini (Bizans'ı) fethetmesi Rum Kralını öldürmesi ve onun güzel kızı Hanafiya'yı esir etmesi ve onu beraberinde getirmesi anlatılır. Hz. Muhammed (s.a.v.) kızıdan İslam'ı kabul etmesini ister. Buna karşılık kız O'na üç dileği olduğunu söyler, bunlar: 1.Cesaretiyle herkesi hayran bırakan Hz. Ali ile evlenmek; 2. Kendisinin Peygamberin kızı ve Hz. Ali eşi olan Fatima'yla eşit olmasını sağlamak; 3. Kendi ismi ile birlikte Peygamberin ismini taşıyacak bir erkek çocuk doğurmak.

Hz Muhammed (s.a.v) uzun uzun düşünür. Sonra Allah Teala Cebrail ile kızın dilekleriyle ilgili vahyi gönderir. Böylece Hanafiya'nın dilekleri kabul olur. Üzerinde anlaşıldığı gibi

⁹ Babalar Sözü. 100 Ciltli. 15.Cilt. 255 s.

¹⁰ B.U. Azibaeva. Kazahskii Dastannii Epos. Almaty: Ğalim. 1998. 250 s.

¹¹ Babalar Sözü. 100 Ciltli. 10.Cilt. 199 s.

Peygamberimizin ismi ile Rum İmparator'unun kızı olan Hanefiya'nın ismi verilen bir erkek çocuk doğar.

Muhammed Hanafiya isimli bu çocuk olağandışı, yani epik kahramanlar gibi mucizevi koşullarda doğar. Daha sonra destanda; Muhammed-Hanafiya'nın yetiştirilmesi, büyüme çağı, on yaşındayken etrafındakilerden daha güçlü olması, on iki yaşındayken diğer din temsilcileriyle buluşması ve onları İslam dinine davet etmesi, karşı çıkanlarla savaşması, kahramanlık yaparak evlenmesi, düğün günü gelinin bir dev tarafından kaçırılması, düşmanının ipi kesmesiyle Muhammed-Hanafiya'nın yerin altına düşmesi, kaygıları, rüyasında Hazreti Muhammed'i görmesi, yeryüzüne çıkıp eşini araması, kardeşleri Hasan, Hüseyin ve babası Hz. Ali ile bir araya gelerek düşmanın üstesinden gelmesi ve muradına ermesi gibi olaylara yer verilmektedir.

Muhammed-Hanafiya'nın gücü düşmanlarının gücüyle eşitti. Aynı zamanda, düşmanların askeri açıdan sayıca fazla olduğu, ordunun müthiş tezahürleri şöyle tanımlanır: " Otuz bin asker toplandı, geliyor kara toprağı kıvrarak. ", ikinci bir mısradan " Kâfirler çoğaldı ve bu karanlık dünyayı sardı milyon sayısıyla."

Fakat Muhammed Hanafiya, düşmanlardan üstün gelir ve onları atlarından kopararak bir oyuncak gibi gökyüzüne fırlatır:

Atın üstünden koparıp,
Attı onları kokpar¹² gibi gökyüzüne

O sadece bir kahraman değil, aynı zaman İslam dininin dünyaca ünlü bir Müslüman kahramanıdır. Destan'ın tarihi temeline bakarsak, Hazret Ali'nin Muhammed bin Hanefiye isimli oğlu olmuş. Destanda, gerçek hayatta var olan bireyin biyografik verileri tarihsel olarak değil, kahramanlık destan yöntemiyle anlatılır.

3. "Kiik" Dini Destanı. Dini destanlardan bir diğeri de Peygamberimizin kendi özgürlüğünden vazgeçmek pahasına, tuzağa düşen ve oğlakları anasız kalan Geyik Ana'yı kurtarması hakkında anlatılan "Kiik" (Geyik) destanıdır. Bu destan, diyalog biçiminde anlatılan küçük bir destandır, ama gözalcı ve çok ilginç olaylarla doludur. Bu destanı, 19. yüzyılın ikinci yarısında V. V Radlov, halk arasından derleme yaparak 1870 yılında yayınladı.¹³

Destanın özü şu şekildedir: dini inancı olmayan biri ormanda gizli bir tuzak oluşturur ve bu tuzağa bir dişi geyik düşer. Avcı onu kesmek için bıçağını boğazına yaklaştırırken yanına Muhammed (s.a.v.) gelir ve ondan geyiği serbest bırakmasını ister, şöyle der:

Bu geyiğin akli oğlaklarında
Kaldı oğlanı bir dağın bulağında
Annesini arayıp ağlıyorlar
Seslerini duydu Allah Teala

¹² Kokpar- Kazak Halk oyunudur.

¹³ El Hazinesi-Eski Söz.(V.V.Radlov Değerleyen Kazak Folklorunun Örnekleri).Değerlemeyi Yayına Toplayıp Hazırlayanlar: V.Uahatov, S.Qasqabasov, K. Maticanov. Almaty: Galım.1994.

Kafir olan adam da ona şöyle cevap verir:
Taş altın çıkan dağdan toplar mısın?
Benim dediğimi yapar mısın?
Bu geyiğin tekrar geleceğine sen emin misin?

Analarını arayan iki oğlağa acıyan Hz. Peygamber, tuzağı kuran kişiden geyiği serbest bırakmasını ve geyiğin yerine kendisini almasını ister. Daha sonra destanda; tuzaktan kurtulan geyiğin iki yavrusu ile birlikte Hz. Muhammed'i kurtarmak için geri geldiğinden. Avcı, oğlakları görünce çok sevinir ve onları ana geyikle beraber yakalayıp bağlar. Ancak Muhammed (s.a.v.) böyle bir zulme tahammül edemezdi. Bunu şu mısralardan görebilirsiniz:

Bir altın çıkan dağdan toplar mıyım?
Senin dediğini yapar mıyım?
Üç geyik olduğu için mutlusun.
Sana bu üçünü verir miyim?
Daha sonra Hz. Muhammed kâfire şöyle der:
Koşarken uçan kuş gibidir,
Serbest bırak bu geyiği kâfir adam!
Sen namaz kılıp Müslüman ol!
Kâfir adam da ona:
Kuş uçup, bülbül konar bahçeye
Tanrı bu doğru yolu göster derdim
Geyiği serbest bıraktım Muhammed(s.a.v.)
Ben Müslüman oldum, Elhamdülillah¹⁴

Sonunda Hz. Muhammed, geyiklerin canını bağışlayan ve Müslüman olmak isteyen avcıya Müslüman olması konusunda yardım eder.

Sonuç

Dini destanlar, Kazak edebiyatının eski zamanlarında oluşmaya başlayan türlerden biridir. Kazak edebiyatının oluşum ve gelişim tarihinde dini destanların sınıflandırılmasının iki grupta toplandığı görülmektedir: 1) Tamamen dini nasihatleri kapsayan destanlar, 2) İslam Peygamberi Hz. Muhammed ile evliyaların hayatını ve o dönemi anlatan destanlar. Genelde, dini destanların en önemli amacı; İslami nasihatler etmek ve İslami hayatı toplumda yerleştirmektir. Bu yönden de dini destanlar şöyle gruplandırılabilir: 1) İslam'ın özel şartları ile kurallarını ve onlara uyulmadığı durumda uygulanacak cezaları belirten destanlar, 2) İslam'ın bahadırları hakkında, onların İslam dinini yayma yolunda yaptığı kahramanlıkları gösteren destanlar, 3) Peygamberimiz Hz. Muhammed (s.a.v.)'in ve ondan sonraki dört halifenin İslamiyet'i yaymak için göstermiş oldukları çabaları anlatan destanlar. Kazak şiirinde dini-

¹⁴ Babalar Sözü.100 Ciltli.10.Cilt.21.s

didaktik ve dini-felsefi destanların, Kazak edebiyatında ahlaki gelişim bağlamında çok etkisi olmuştur.

KAYNAKÇA

A. Baytursinov Eserleri. Derleme Yapanlar: A. Şaripov. S. Dautov. Almaty. Zhazushi Yayını. 1989.

A. Qıraubaev. Gasırlar Murası. Almaty. Mektep.

B. Azibaev. Dini Dastandar / Qazaq Adebıyeti. N-30.

B. Azibaeva. Alkissa: Dini Dastandar / Qazaq Adebıyeti. 2004.N-30.

B. U. Azibaeva. Kazahskii Dastannii Epos. Almaty: Ğalım. 1998.

Babalar Sözü: Dini Dastandar. 100 Ciltli. 10 Cilt. Astana.

El Hazinesi-Eski Söz. (V. V. Radlov Değerleyen Kazak Folklorunun Örneklere). Değerlemeyi Yayına Toplayıp Hazırlayanlar: V. Uahatov, S. Qasqabasov, K. Maticanov. Almaty: Galım, 1994.

Kaskabayev Seyit ve Azerbayeva Bahıtjan (2004), "Babalar Sözi" Hikayalık Dastandar, Foliant Yayınevi, Almatı.

Kazak SSR. 4 citli Kısa Ansiklopedi. Almaty: Kazak Sovet Ansiklopedisi. 1989. 1.Cilt.

M. O. Auezov Adındaki Edebıyat ve Sanat Enstitüsü (1990), Dastandar, Jazuşı Yayınları, Almatı.

Qazaq Folklorının Tarihiliği. Almaty: Galım. 1993.

S. Muqanov. Halık Murası. Almaty. Qazaqstan.1974.